

УДК 303.01:330.12

Підгорний К.Ю.
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу формування теоретичного загалу модернізаційного дискурсу та виокремлення теорій суспільно-політичної модернізації. Центральним фокусом статті виступає проблема типологізації модернізаційних теорій, потреба побудови ефективної типології даних теорій. Продукуються висновки щодо можливості ефективної типологізації теорій суспільно-політичної модернізації, пропонується авторська схема типологізації вказаних теорій.

Ключові слова: сучасність, модернізація, теорії модернізації, типологізація, теорії конвергенції, анти/контрмодернізація, постмодернізація.

Подгорный К.Ю.

ТЕОРИИ МОДЕРНИЗАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ТИПОЛОГИЗАЦИИ

Статья посвящена анализу формирования теоретического массива модернизационного дискурса и выделения теорий общественно-политической модернизации. Центральным фокусом статьи выступает проблема типологизации модернизационных теорий, потребность построения эффективной типологии данных теорий. Продуцируются выводы о возможности эффективной типологизации теорий общественно-политической модернизации, предлагается авторская схема типологизации указанных теорий.

Ключевые слова: современность, модернизация, теории модернизации, типологизация, теории конвергенции, анти/контрмодернизация, постмодернизация.

Pidgorny K.

THE THEORIES OF MODERNIZATION: PROBLEMS OF THE EFFECTIVE TYPOLOGIZATION

The article is devoted to analysis of the forming of theoretical body of the discourse of modernization and separation of the theories of social and political modernization. The central point of the article is the problem of typologization of the theories of modernization as well as the need of construction of the effective typology of such theories. The conclusions about the possibility of effective typologization of the theories of social and political modernization are produced, the author scheme of typologization of the given theories is offered.

Key words: contemporaneity, modernization, theories of modernization, typologization, theories of convergence, anti-/countermodernization, postmodernization.

Предметом даного дослідження є аналіз процесу утворення модернізаційної теорії як метадискурсу та перспектива типологізації окремих теорій модернізації. Метою дослідження є вивчення інтелектуального контексту розвитку модернізаційного дискурсу. Головним завданням дослідження виступає необхідність реалізації ефективної моделі типологізації модернізаційних теорій та окремих модернізаційних концептуальних побудов. Робочою гіпотезою дослідження виступає авторське припущення щодо існування окремої дискурсивної історії модернізаційної метатеорії, здатної бути типологізованою.

Теоретична та гносеологічна історія модернізації фактично є центральною темою розвитку сучасного суспільствознавства і не може бути розглянутою без занурення у концептуальний контекст дискусій (та підходів ними сформованих) навколо визначення контенту *ідеї* модернізації. Саме визначення ідеї модернізації часто-густо є тим критерієм

верифікації, за допомогою якого є можливість одну концептуальну схему аналізу модернізації відокремити від іншої, в той час як в іншому випадку його застосування надає можливість стверджувати про теоретичну наступність чи концептуальну дистанцію.

На думку видатного соціолога сучасності Петра Штомпки дослідницька рефлексія навколо модернізації можлива в трьох ключових вимірах розуміння даного феномену. По-перше, в самому загальному сенсі модернізація це синонім усіх прогресивних соціальних змін, у тих випадках, коли суспільство рухається вперед відповідно до прийнятої шкали індикаторів покращення життя. Таке розуміння є справедливим у застосуванні до будь-якого періоду історичного часу. Адже винайдення колеса, випадок застосування парусу чи політ у космос являють собою яскраві приклади модернізації, але слід зауважити, що подібне розуміння модернізації не є перспективним, через відсутність у ньому певної специфіки (крім того історично задля опису подібних процесів залучалися інші іноді схожі терміни).

Другий сенс, що знаходить своє уособлення в ідеї модернізації є тотожним „сучасності”, тобто мається на увазі весь комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XVI ст. й досягли своєї кульмінації в XIX-XX ст. Сюди відносяться процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, бюрократизації, демократизації, домінуючого впливу капіталізму, розповсюдження індивідуалізму, мотивації успіху, ствердження розуму та науки й багато інших. Модернізація у даному сенсі розуміється як досягнення сучасності, процес перетворення традиційного, до індустріального, до технологічного суспільства в суспільство для якого є характерними машинні технології, раціональні й секулярні відносини, а також високий ступінь диференціації соціальних структур (наприклад, влада є не лише розділеною на окремі її незалежні гілки, але є й відділеною від бізнесу та публічної сфери). Відповідно до даного напрямку належать класичні теорії модернізації (ранні теорії модернізації), що належать О. Конту, Г. Спенсеру, К. Марксу, М. Веберу, Е. Дюркгейму, Ф. Тьоннісу та ін. дослідникам-авторам теорій соціальних змін.

Нарешті третій сенс, що уособлює собою ідею модернізації - відноситься до онтології існування відсталих та слаборозвинених суспільств (незахідних суспільств) й формується навколо їхніх зусиль, направлених на те, щоб наздогнати найбільш розвинуті країни (модернові країни), що співіснують з ними в одному історичному часі, в рамках єдиного глобального (всесвітнього) суспільства. Іншими словами, в такому випадку «модернізація» демонструється на прикладах рухів від периферії до центру сучасного суспільства. Ряд теоретичних підходів, що сформувалися на підґрунті класичних теорій соціальних змін, що розроблялися на попередньому етапі модернізаційного теоретизування, ті відомі як теорії модернізації, неомодернізації та конвергенції, використовують термін „модернізація” саме в такому вузькому сенсі [1, с.170].

Теорії сучасної модернізації та конвергенції в своєму гносеологічному сенсі є відлунням повоєнної доби, фактично являючись концепціями, автори яких поставили собі на меті пояснити розподіл тогочасного світу на три окремі політичні реальності: „перший світ”, до якого відносилися розвинені індустріальні країни Заходу та його напівпериферія, «другий світ» уособлював собою Радянський Союз та соціалістичне співтовариство, що лише почало вибудовуватися на ту пору та „третій світ”, що становив собою постколоніальну реальність Півдня та Сходу, фактично слабо або до індустріалізовані соціально-політичні та економічні системи. Бажання пояснити різницю між „першим” та „третім” світами, призвели появу та інституціоналізацію досліджень, що потім сформувалася під назвою модернізації (В даному випадку особливу роль зіграли дослідження Т. Парсонса, Н. Смелзера, Д. Аптера, Ш. Ейзенштадта та ін.). В той час як бажання зосередитися на проблематиці різниці/відмінності „першого” та „другого” світів призвело до інституціоналізації *теорії конвергенції* (особливо відомими у даному разі напрямком є концептуалізації „демократичних переходів” та пов’язані в першу чергу з такими дослідниками як Р. Арон С. Хантінгтон, У. Ростоу, Р. Даль та ін.)

Особливим маркером даних теорій (модернізації та конвергенції) є їхня методологічна особливість, а саме зосередження на еволюційних схемах інтерпретації соціальних процесів та безапеляційній вірі у „ідею модернізаційного прогресу” (ідеалом вважалася утопічна практика – побудова дійсного демократичного суспільства, нормативним взірцем якого розумілися реально існуючі розвинуті країни західного капіталістичного світу). Фактично дані теорії ретранслявали застарілу євроцентричну парадигму XIX ст. Доволі влучно з цього приводу зазначив П. Штомпка: „Не дивлячись на нову термінологію, підхід теоретиків модернізації до вивчення соціальних змін в незахідних суспільствах глибоко вкоренився в теорії розвитку, що зайняла стале місце в соціальних науках задовго до кінця XIX ст.” [1, с.171]. Разом з цим, заради справедливості слід відмітити, що пізні теорії конвергенції (демократичної трансформації) вже не нагадували стале транслювання еволюціоністських ідей, радше навпаки, під дією щільної критики змінювали вектори власного методологічного розвитку, в першу чергу у напрямку технологічного детермінізму (мається на увазі сукупність концептуальних гіпотез, що досліджують залежність між домінуючими технологіями в суспільстві та появою „синдрому сучасності”). На підтвердження такої гіпотези доволі адекватно звучать роздуми Дж. Голдторпа: „по мірі того, як індустріалізм просувається вперед та поступово стає світовим явищем, діапазон життєздатних інституціональних структур та стільки ж життєздатних систем цінностей та вірувань неминує скорочуватися” [1, с.177].

Наступним (умовно) другим етапом розвитку теорії модернізації став етап істотного переосмислення підданих критиці євроцентричних еволюційних схем (особливу роль в даному разі відіграли політичні події кінця 60-х та початку 70-х років). Російський дослідник Борис Капустін зазначає, що хвилю критики теорій модернізації (що умовно відносяться до першого етапу розвитку даної парадигми) можна розподілити за двома напрямками:

- радикальна критика модернізації, що здійснювалася в основному представниками країн, що розвиваються, а також лівого руху 60-х в Західній Європі. На її думку, теорія модернізації схвалювала колонізацію. Вони виступали проти західної експансії, за антимодернізацію (проти модернізації за західним взірцем).
- критика модернізації, що розвивалася в рамках „теорії відсталості”, представниками якої були в основному ліві радикали західних і деяких країн, що розвиваються. Вони критикували теорію модернізації за спрощення картини розвитку, за те, що дана теорія недостатньо враховувала специфіку суспільств, що розглядаються особливості культури і не пояснювала механізм гальмування нових інститутів та відносин, що насаджувалися й т.п. Ці дослідники вважали, що модернізація за західним взірцем призводить до консервації відсталості, залежності, порушенню економічної структури, руйнуванню екологічного середовища та соціальним конфліктам [2].

Вочевидь, що саме даний масив претензій сформульований критиками ранніх теорій модернізації призвів до формування нового мультипарадигмального напрямку в дослідженні незахідного світу та розбудові модернізаційних концепцій. На новому етапі інтерпретації процесів модернізації визначалися більшою виваженістю, відходом від євроцентризму, особливу актуальність отримують дослідження ефективності демократизаційних процесів на поставторитарних просторах Південної Європи та латинської Америки, а також в постколоніальних країнах Африки та Азії. Переважна кількість дослідників того часу зробили акцент на вивченні алгоритмів, що здатні „стабілізувати” політичний розвиток та зорієнтувати окрему країну на шлях соціально-економічного прогресу.

Подібно до першого (раннього) етапу розвитку теорій модернізації, другий етап також умовно має два напрями: „консервативний” та „ліберальний”. Б. Капустін таким чином розподіляє дані напрямки досліджень теорії модернізації: „Представники „консервативного” напрямку (С. Хантінгтон, Дж. Нельсон, Х. Лінц та ін.) вважали, що головною проблемою модернізації є конфлікт поміж мобілізованістю населення, його

включенням в політичне життя та інституціоналізацією, наявністю необхідних структур і механізмів для артикуляції й агрегування їх інтересів. В той же час непідготовленість мас до управління, невміння використовувати інститути влади, а відповідно, й нездійсненність їх очікувань від включення в політику сприяють дестабілізації політичного режиму” [2].

У свою чергу альтернативне крило концептуалізаторів – „прибічники „ліберального” напрямку (Р. Даль, Г. Алмонд, Л. Пай та ін.) під основним змістом модернізації розуміли формування відкритої соціальної й політичної системи шляхом інтенсифікації соціальної мобільності й інтеграції населення у політичне співтовариство. Головним критерієм політичної модернізації вони вважали ступінь залучення населення в систему політичного представництва: характер і динаміка модернізації залежать від відкритої конкуренції вільних еліт й ступеню залучення пересічних громадян в політичний процес. Умовою успішної модернізації, на їх думку, було забезпечення стабільності й порядку (за допомогою діалогу між елітою та населенням) й політичної мобілізації мас” [2].

Побудова більш гнучких концепцій та вироблення більш глибоких поглядів на природу та процеси модернізації під час розвитку теорій на „другому етапі” теоретичної історії даних концепцій фактично підвела даний рефлексивний процес до його нового етапу – „третьому етапу”. Даний етап. На думку дослідників характеризувався в першу чергу однозначне протиставлення сучасності та традиційності в суспільному розвитку. Переважна кількість авторів погоджувалася, що технологічний прогрес, впровадження «західних інститутів» та норм все ж таки виступають не просто у другорядній якості, але й процес їх впровадження є певною функцією від соціальних відносин та соціокультурних цінностей, що панують в тому чи іншому незахідному суспільстві.

Як зазначають дослідники історії теорій модернізації часовий рубіж: кінець 80-х – початок 90-х рр., що виступає одночасно початком третього етапу розвитку модернізаційної парадигми продемонстрував запит на концепції, що умовно можна визначити лозунгом „модернізації в обхід модерніті” („modernization without modernity”). Головним наповненням даного напрямку теоретизування стали концепції соціально-політичного та економічного розвитку, що формувалися на переконаннях можливості сталого розвитку, ґрунтованого на збереженні соціокультурних традицій без нав’язування чужих „західних” взірців (А. Абдель-Малек, А. Турен, С. Хантінгтон, Ш. Ейзенштадт та ін.). Теоретики даних концепцій не намагалися наповнити новим змістом феноменологію modernity, не закидали власну критику у бік універсальності суспільного та політичного розвитку. Але фактично стверджували, що „сам по собі принцип універсалізму онтологічно поєднується із партикуляризмом, а їх органічний синтез розглядається як запорука успіху модернізаційних процесів” [2].

У рамках даного напрямку щодо уявлення перспектив модернізації французький соціолог-постструктураліст Ален Турен, формулює категоріальні історичні феномени „контрмодернізація” та „антимодернізація”. Контрмодернізація як поняття фактично повертало дослідницький фокус на простори історичної емпірики повоєнного періоду та післявоєнного періоду, пов’язувався даний термін із прикладами успішної індустріалізації як в Радянському Союзі та Нацистській Німеччині так і в комуністичному Китаї та ін. Пов’язувалася контрмодернізація з альтернативними західній моделі модернізації (вестернізації-європеїзації). Антимодернізація навпаки проілюстрована активними протидіями процесу модернізації, такими історичними випадками можна рахувати: Камбоджа за часів Полпота, Лівійська народна джамахірія М. Каддафі, Іранська республіка після ісламської революції та ін. На думку А. Турена ці обидва варіанти демонструють та реалізують головну тенденцію розвитку світу в кінці XX ст. – утрату віри в принцип універсальності.

Авторитетна казахська дослідниця Єрмаханова, спираючись на історіографічні студії модернізації П. Штомпки, доволі вірно на наш погляд, зазначає, що розпад Радянського Союзу і комуністичного блоку та перехід на початку 90-х років минулого століття переважної кількості країн «другого світу» на капіталістичний шлях розвитку вніс різко

підсилили соціальний, політичний та науковий запит на дещо „застарілу” теорію модернізації. „У відповідь на призив відродити дослідження модернізації (Ш. Ейзенштадт, М. Леві) були висунуті:

- „теорії неомодернізації” (Е. Тирикьян);
- „теорії постмодернізації” (Дж. Александер);
- „теорії екологічної модернізації” (Е. Гідденс, У. Бек).

Реанімована та переглянута теорія модернізації врахувала досвід посткомуністичного світу й дійсно видозмінила, зм’якшила свої ключові поняття” [3].

Доволі схожу типологізацію розвитку теорій модернізації пропонує російський дослідник Дмитро Іванов. Відмежовуючи теорії модернізації від загального масиву теорій суспільного розвитку та теорій суспільних змін він вимальовує наступну теоретичну структуру теорії соціального розвитку:

- техноцентристські концепції (М. Леві, П. Бергер та ін);
- культуроцентристські концепції (С. Блек, Ш. Ейзенштадт та ін);
- раціоцентристські концепції (У. Бек, Е. Гідденс та ін.) [4].

Оригінальну спробу систематизації концептуального загалу теорій модернізації робить відома російська дослідниця сучасної соціологічної теорії Ірина Дев’ятко. Так у свої книзі „Соціологічні теорії діяльності та практичної раціональності» вона весь перший розділ присвячує даному питанню. Визначивши теорії модернізації, як концептуальне продовження раціональної теорії, в самому широкому сенсі, вона згрупувала їх у єдиний теоретично-парадигмальний континуум за двома напрямками: I - *Інтерпретативні теорії діяльності* та II - *Теорії практичної раціональності*.

До першого напрямку Г. Дев’ятко віднесла:

- 1) „класичні” інтерпретаційні теорії діяльності (концепція соціальної дії М. Вебера, загальна теорія дії Г. Зіммеля);
- 2) „модерністські” теорії діяльності (теорія загальної системи дії Т. Парсонса, концепція типології дій Ю. Хабермаса, дослідницька програма символічного інтеракціонізму Дж. Г. Міда, феноменологічна теорія соціальної дії А. Шюца, конструктивістська версія інтерпретативної програми П. Бергера та Т. Лукмана);
- 3) сучасні інтерпретативні теорії діяльності (концепція драматургічної соціології І. Гофмана, програма етнометодологічного дослідження Х. Гарфинкеля, теорія структуризації Е. Гідденса, реляційна соціологія соціологія М. Емірбайєра).

Другий напрямок дослідниця наповнила наступними теоретичними побудовами. „Класичні” теорії практичної (інструментальної) раціональності (концептуальні ідеї навколо „філософського утилітаризму” І. Бентама та Дж. С. Мілля, теорії класичної політекономії: політекономічна доктрина А. Маршала, теорія маржиналістської економіки Л. Вальраса, концепція колективної раціональності В. Паретто).

„Модерністські” теорії практичної раціональності (біхевіористська теорія Б. Скіннера, теорія соціального обміну Дж. Хоманса, теорія обмінів П. Блау, теорія ефективності Г. Емерсона).

„Постмодерністські” теорії практичної раціональності (теорія колективних рішень Дж. С. Коулмена, концепція імітаційного моделювання еволюції поведінкових стратегій, теорія норм та колективної дії Дж. Елстера) [5].

Фактично даною типологізацією Г. Дев’ятко реалізувала намагання дослідника-соціолога схематично зобразити „теорію інтелектуальних змін в парадигмі раціоналізації”, що за своїм генетичним походженням є методологічною матрицею мегатеорії модернізації. Зображуючи концептуальну історію „соціології розвитку” Г. Дев’ятко не ставила собі на меті вписати в дану типологізацію політологічні теоретичні „продукти”, адже інтелектуальний процес групування теоретичних напрямків впроваджувався нею за „соціологічним сценарієм”. Отже, з огляду на політологічний предмет нашого пошуку: проблеми ефективної типологізації концептуальних схем модернізації, зазначимо, що реалізована Г.Дев’ятко модель типологізацією є соціологічно детермінованою, тобто

головний критерій даної типологізації це відповідність конкретної теорії/концепції соціологічному предмету дослідження.

Доволі цікавою пропозицією і вельми перспективним на наш погляд дослідницьким кроком є запропонована відомим вітчизняним дослідником Олександром Фісуном схема типологізації теорій модернізації відповідно до запропонованих дослідниками типологій модернізаційних процесів. Зазначаючи, що найбільш авторитетними є структурно-функціональні та історично-генетичні класифікації модернізаційних процесів О. Фісун концептуалізує дані підходи: „...перший (структурно-функціональний, авт. прим.) робить акцент на „синхронний” аналіз особливостей перетворення структури модернізаційних суспільств, інституціональні аспекти впроваджуваних трансформацій (Т. Парсонс, С. Хантінгтон, Ш. Ейзенштадт та ін.). Другий акцентує увагу історичній динаміці модернізації, „діахронному” аналізі подій, що відбуваються (В. Цапф, В.А. Красильщиков, В.Г. Хорос та ін.). Обидві класифікації є вельми важливими і в багато чому по суті доповнюють одна одну” [6, с. 87].

Заслуговує на увагу й запропонована російським дослідником Борисом Капустіним типологізація теорій/концепцій модернізації (багато у чому є запозиченою у Чарльза Тейлора, на чому сам автор робить наголос), що на відміну від попередніх дослідників зазначає: „величезну кількість існуючих на Заході теорій Сучасності і модернізації доречно розподілити на дві великі групи. Їх можна типологізувати як „культурні” та „акультурні” теорії. До культурних теорій відносяться ті, що пояснюють виникнення та розвиток Сучасності в категоріях культури, тобто прослідковуючи зміни в розумінні того, що є таке благо, людина, природа, суспільство як означені сенсом принципи організації людського гуртожитку. „Акультурні” теорії – такі, що описують модернізацію та сучасність в поняттях, що є нейтральними по відношенню до культури, що розглядається. Вони відображають не її власні зміни із одного стану в інший, але здійснення деяких закономірностей, принципів чи формування визначених інститутів, що є універсальними, здатними трансформувати будь яке „традиційне” суспільство тими, що йдуть йому на зміну. Такими закономірностями, принципами та інститутами можуть бути „індустріалізація”, чи „секуляризація”, чи „демократизація”, чи „ствердження наукової раціональності”. Вони можуть також братися тими або іншими „акультурними” теоріями в різноманітних комбінаціях” [2].

Відзначимо, що авторитетний дослідник, пропонуючи таку універсальну схему типологізації теорій Сучасності та модернізації, фактично уникає її фактичного наповнення, даючи можливість активному інтерпритатору заповнити антагоністичні позиції. Разом з тим, відзначаючи, що „акультурні” теорії переважають над „культурними” в сучасних західних дослідженнях модернізації і Сучасності та уточнюючи картографію концептуального напруження дослідник пропонує 5 базових дихотомій. На думку Б. Капустіна за допомогою застосування даних бінарних опозицій можна чітко розібратися у найбільш суттєвих відмінностях „акультурних” теорій Сучасності від „культурних теорій”:

- 1) „універсальність *проти* унікальності розвитку”;
- 2) „абстрактність *проти* конкретності в розумінні суспільства, що модернізується”;
- 3) „фіналізм (розвитку, прим. авт) *проти* відкритості модернізаційного процесу/процесів”;
- 4) „інтегрованість *проти* власної суперечливості Сучасності”;
- 5) „анонімність факторів та процесів *проти* суб’єктної визначеності сил, що діють” [2].

Доволі оригінальною, та такою, що заслуговує на увагу є запропонованою відомим німецьким дослідником Вольфгангом Цапфом типологізація шляхів теоретизації проблем соціально-економічної та політичної модернізації. Спираючись на класичні уявлення щодо різноманіття шляхів суспільного розвитку як культуралістські, так і „акультурні” теорії, дослідник виокремлює 4 мегашляхи модернізаційного теоретизування:

1. „Теорія особливого шляху” (на думку В.Цапфа, знову актуальна за деякими причинами). Концептуальні побудови даного напрямку відстоюють норматив, що країни

Заходу це історичний континуум, структури та результати якого не можуть бути універсальними. Другий норматив даного напрямку полягає у тому, що політичні навантаження, проблеми національного розпаду, етнічних конфліктів, екологічні проблеми – фатальні бар'єри на шляху модернізації. Третій норматив даного напрямку полягає у розумінні „керованості” процесів модернізації та у тому, що країни, що намагаються наздогнати Захід вже втратили зиск від суперництва часів холодної війни. До Класичних апологетів даного теоретично-дискурсивного напрямку відносяться представники „школи залежності” (Dependencia), світ-системного аналізу, аналізу світових систем та ін.

2. „Теорія перехрестя” або модель шляхів, що розходяться. Концептуальні побудови даного напрямку відповідають уявленням щодо „ситуацій фуркації” суспільного розвитку в критичних (поворотних) точках процесу історичного розвитку. Теоретичні уявлення та концептуальні побудови даного підходу формулюються частіше за все в термінах стратегічних коаліцій, що утворюються в умовах кризи або підйому та на певний значний час визначають подальший розвиток. Класичним прикладом у модернізаційній теорії є концептуальні схеми У. Ростоу, Б. Мур, С. Роккан, К. Мюллер та ін.

3. „Теорія різних шляхів розвитку” (В. Цафф має на увазі різницю шляхів розвитку суто всередині специфічної групи суспільств). Теоретичні уявлення та концептуальні побудови даного напрямку спираються на генералізуюче розуміння про існування альтернативних політичних режимів, альтернативних видів політики, економіки та культури для аналогічних проблем по причинах відмінності вихідних позицій або/та комбінацій інакших умов. До розробників даного напрямку теорій можна віднести Г. Еспінг-Андерсона (теорія трьох шляхів розвитку західних модернізованих суспільств), В. Штрека (концепція комбінації шляхів розвитку), М. Бріє (концепція трьох шляхів розвитку посткомуністичних країн), О. Фісуна (концепція інверсій політичних трансформацій на пострадянському просторі) та ін.

4. „Теорія наступності базових економічних інститутів” (на думку В. Цаффа даний підхід є найбільш актуальним напрямом теоретизування в сучасній соціально-політичній теорії. Теоретичні уявлення та концептуальні побудови даного напрямку будуються на імперативі можливості зв'язати перспективу еволюційного відбору з перспективою інституціональної наступності. Важливим методологічним припущенням даного напрямку є ствердження, що задовільні методи та інституціональні регулятори продовжують ефективно діяти (принаймні виконувати функції) й за допомогою субоптимальних технік на субоптимальному рівні (рівні, що не є оптимальним з точки зору умов еволюції). До розробників даного напрямку теоретизування слід віднести Д. Норта (концепція „lock-in” або принцип залежності від шляху), У. Бек (концепція „рефлексивної модернізації”) [7].

Які теоретичні уроки та висновки можна винести із продемонстрованих вище різноманіття типологізаційних схем? На нашу думку, теорії модернізації являють собою колосальний дискурсивний масив, що містить у собі доволі оригінальні та інноваційні схеми, моделі, побудови, концепції, теорії. Іноді методологічна несумісність різних „теоретичних продуктів” ставить дослідника-систематизатора у глухий кут, а іноді їх теоретична та схожість та епістемологічна спорідненість склеює дані нарративи у єдину метатеорію, елементи якої, можливо, не виглядають окремими її сегментами.

Наша спроба ефективної типологізації теорій та концептуальних схем модернізації реалізована у авторській двовимірній класифікації. Перше розподілення даної типології сформульоване на підставі методологічного підґрунтя конкретних теорій модернізації: виокремлено три самостійних методологічних напрямків:

- традиційний еволюціонізм XIX-XX ст.;
- неоеволюціонізм;
- методологічний синтез та мультипарадигмалізм.

Друге розподілення фіксується етапами розвитку модернізаційної теорії, як метатеорії:

- 1) Базовий етап (етап створення класичних еволюціоністських теорій XIX-поч. XX ст.);
- 2) Перший етап (1950-1960 рр. класичні теорії модернізації (ранні теорії);
- 3) Другий етап (1970-1990 рр. класичні теорії демократизації (ранні теорії);
- 4) Третій етап (1990 – now time, класичні теорії анти/контрмодернізації та постмодернізації (ранні теорії глобалізації).

Фактично, розвиток класичних методологічних настанов та підходів, що відбувався на протязі другої половини XIX – першої половини XX ст.. реалізовувалися в процесі концептуалізації модернізаційних теорій, часто-густо будучи реакцією на критику опонентів, співпав, у нашому уявленні, з основними віхами або етапами розвитку даних теорій. Пропонуємо дану типологізацію як спробу ефективної систематизації модернізаційних теорій, не відкидаючи критичних зауважень щодо її певної вразливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Штомпка П. Теории модернизации, старые и новые. Последние „воплощения” эволюционизма / Петр Штомпка; [пер, с англ. ; под ред. В.А.Ядова] / Социология социальных изменений. – М. : Аспект Пресс, 1996. – С. 170–186.
2. Капустин Б.Г. Современность как предмет политической теории [Электронный ресурс] / Б.Г. Капустин. – Режим доступа. – <http://www.shulenina.narod.ru/Polit/kapustin/sovremennost/04.html>
3. Ермаханова С.А. Теория модернизации: история и современность [Электронный ресурс] / С.А. Ермаханова. – Режим доступа. – <http://www.econom.nsc.ru/ieie/SMU/conference/articles/Ермаханова.doc>
4. Иванов Д.В. Виртуализация общества / Д.В. Иванов. – СПб.: „Петербургское Востоковедение”, 2002. – 224 с.
5. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: [монография] / А.А. Фисун. – Х. : Константа, 2006. – 352 с.
6. Цапф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития / Вольфганг Цапф // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 14–26.
7. Девятко И.Ф. Социологические теории деятельности и практической рациональности / И.Ф. Девятко – М.: „Аванти плюс”, 2003. – 336 с.

© Підгорний К. Ю., 2009.